

POLNY (452) *ai*

o jasne.

sg *m N* polny (80). ◇ *G* polného (20); -ého (10), -(e)go (10). ◇ *D* polnému (8); -ému (2), -(e)mu (6). ◇ *A* polny (7). ◇ *I* polnym (8), poln(e)m (1) *GórnRozm.* ◇ *L* polnym (6). ◇ *f N* (*attrib*) polną (27), polna (3), poln(a) (44); -a *BibRadz*; -ã : -a *SienLek* (13:2). ◇ *G* polnej (86), polny (1) *ZapKościel*, -ej (7), -(e)j (79). ◇ *D* poln(e)j (2). ◇ *A* polną (19). ◇ *I* polną (12). ◇ *L* poln(e)j (3). ◇ *n N* polné (9); -é (2), -(e) (7). ◇ *G* poln(e)go (8). ◇ *D* poln(e)mu (1). ◇ *A* poln(e) (4). ◇ [*I* poln(e)m.] ◇ *L* polnym (2). ◇ *V* poln(e) (1). ◇ *pl N m pers* polni (4). *m an* polni (*cum sb N: ptacy*) (2). *subst* polné (37); -é (4), -(e) (33). ◇ *G* polnych (6). ◇ *D* polnym (7), poln(e)m (2); -ym : -(e)m *BibRadz* (3:2). ◇ *A m pers* polne (1). *subst* polné (26); -é (3), -(e) (23). ◇ *I m* polnemi (3); -emi (2), -(e)mi (1). *n* poln(e)mi (4). ◇ *L* polnych (6). ◇ *V subst* poln(e) (2).

Sł stp: polny, polni, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

Przymiotnik od „pole” (452) :

1. *Od znac. ‘piaski, bezleśny obszar’; campester (campestris) Vulg, PolAnt, Mącz* (424) : *BibRadz Ier* 32/44; *Campestris vel campester, Polny. Mącz* 32d; *Drugie caput, około ziachania polnego ActReg* 148.

W przeciwstawieniu: »gorny ... polny« (1): ponieważ mówią Arámczycy/ Bog gorny (ieft) Iehowá/ á nie ieft Bog polny [*Deus montium ... et non Deus vallium*] *BudBib 3.Reg* 20/28.

Wyrażenia: »morze polne« = *depresja pustynna, wypełniająca się okresowo wodą; morze Araba* (1): *Sychon* [...] panował od *Aroerá* [...] do *Iáboká* potoká [...] *Zás* (od) *polá/ áłz* do *morzá* *Kjnárothłkiego/ ku włchodu y áłz* do *morzá* polnego *BudBib Ios* 12/3.

[»rownia polna«: *in solitudine campestri. narownych polnych TomZbrudzBrul Deut* 1/1.]

Szeregi: »gorny i polny« (1): *Iełfcze* będzie ná tym mieyfcu *pułthym/ bez człowieká/ y bez bydlęciá/ y we włfyłtkich mieściech ie^{go}/ przybytek páłtherzow leżących trzód. W miáłtách gornych/ y w miáłtách polnych [montuosis et ... campestribus]/ y w miáłtách ktore fą ná Poludnie *Leop Ier* 33/13. [Ponadto w przeciwstawieniu 1 r.]*

»tak leśny, jako i polny« (1): *Oprocz powynnego R P placzenia poboru wycągany y przimufzany nebely, a te y owfzem Mayetnofczy swych Gruntow, nath tho Láłzow Łąk, Pałzy tak Lełzny yako y polny, yefzor y rzek włzywana. ZapKościel* 1582/33.

α. *W funkcji rzeczownika:* »polne« = *nizina, błonie* (w dosłownym przekładzie z łaciny) (1) : *Campestris, Polne/ Niżyna/ Błoiná. Mącz* 33a.

a. *Żyjący w polach; nieosiadły, koczowniczy* (5) : *BielKron* 159; *Lepiéy* polnych *Tátarów* dawny zwyczaj *niešie/ V* których káždy *fwóy* *dóm* *woží* ná *kolešie KochPieś* 1; [A na południe w polach, gdzie dziś *Podole*, [...] *drudzy* *zaszedwszy* tam się *mnożyli*, którzy *Półwami* od polnego mieszkania byli nazwani *StryjPoczqt* 68].

W przeciwstawieniu: »osiadły ... polny« (1): *yłch thi* *łkodi nye* *przełz* *poddane* *náłfcze* *ołyadle* *alye* *przełz* *Lyotrowłthwo* *polne* *łtali* *łzye* *LibLeg* 11/173.

Wyrażenie: »*Kozacy* *polni*« = *żyjący na Dzikich Polach* (2): *Kozacy* *polni* *RejZwierz* aa4, 110v.

b. *Żyjący lub rosnący w warunkach naturalnych, niehodowany; dziki* (344) :

α. O zwierzętach (51) : Poprzylięgam was corki Ieruzalem przez Sárny y Ielenie połne [!] [capreas cervosque camporum]/ ábyście nie budzili/ áni ocucić kazáli namilífey moiey/ dokądby lámá niezáchciála. *Leop Cant* 2/7; *BibRadz Cant* 2/7; *BudBib Cant* 3/5; A oto ná cień iego [orła] wízytek rodzaj ptálzy Y polné vćiekáią łtádá *KochJez* A2; Niechcę więcey folgować bezecnemu ptałtwu/ A odiać fię polnemu lepiej iuż robactwu. *KmitaSpit* B3, C3.

W połączeniach szeregowych (2): Y zadrzą od obliczności moiey ryby morfkie/ pthacy powietrzni/ y zwierzęta polne/ nád tho kázda gádzina płazáiąca fię po ziemi/ y wízyfcy ludzie kthorzy fą ná ziemi *BibRadz Ez* 38/20, *Ez* 39/4.

W przeciwstawieniu: »polny ... domowy« (1): Káczki/ łábećie/ Czápłe [...]. Lepfzeć łnadź polne á niż domowe *SienLek* 1.

Wyrażenia: »polna gęś« (1): Ołtatek zimy poczawfzy około Gromnic aż blisko ku Wielkiej noci łtále zima połtoi/ tak nam polna gęś w dzień fwię. Marcina na grzbiecie fwym pokazowała. *LudWieś* B.

»ptacy polni (a. polne ptaszátka)« (4): *FalZioł* IV 23d; *SienLek* 6v; zwłázczá Párdwy/ Kuropátwy/ y inni pthacy polni/ tákież zwierzęta wízelkie vćiekáią gdy fie woýłká złękną. *BielSpr* 68v; *ArtKanc* N2.

»polny świercz(ek) (a. świerszcz)« = *Gryllus campestris*; *świerszcz polny*, owad prostoskrzydły z rodziny świerszczowatych (*Gryllidae*); *cicada Mącz* [szyk 2:2] (4): Cicada, Swiercz polny/ też Szárańczá. *Mącz* 52d; *KochMon* 24; Polny Świércz co głófu sítáie/ Gwałtownému łłóńcu łáie. *KochSob* 62; *KmitaSpit* C6v.

»żwi(e)rzę(ta) (a. żwi(e)rz), bestyje, bydło polne(-y)« = *bestia(-ae) agri Vulg, PolAnt; animalia a. fera agri PolAnt* (24:8:2): Z tichże vod będą pić wízytki zwierzęta polne *WróbZółt* 103/11; *LubPs* N3, S3v, X5v [2 r.]; Rzekł tedy pan Bog do węzá/ Iżeś to vczynił/ przekłętym zołtániesz nád wízytki zwierzętá/ y nád wízytki beftije polne *BibRadz Gen* 3/14, *Gen* 2/19, 20, 3/1, *Ex* 23/11, *Iob* 40/15 (13); *HistRzym* 40; *RejPos* 60v; *RejZwierc* 263v; Nieboyćie fię bydło polne/ bo zrodziły łáki wpufczy/ bo drzewo przyniosło owoc fwoy *BudBib Ioel* 2/22, *Is* 56/9, *Ez* 33/27, 34/5, 8, *Dan* 4/9 (9); *CzechRozm* 114v; Zwiérz iá [winnicę] polny/ zwiérz łakomy/ do czyłtá zepłował. *KochPs* 121, 11; Nádto y beftye polne dałem mu [człowiekowi]/ żeby mu łłużyły. *PowodPr* 14; [Głosy II 74/95].

Zestawienie: »konik polny« = *Tettigonia viridissima L. (Rost)*; *pasikonik zielony*, owad prostoskrzydły z rodziny posikonikowatych (*Tettigoniidae*) (1): Ieden człówiek vbogi był/ Ien koniki polne łowił. *BierEz* F2v.

Szeregi: »tako domowy, jako i polny« (1): Ptacy co wodą żywi/ tháko domowi iáko y polni/ Gęsi/ káczki/ Czápłe/ żorawie/ Słanki/ y co inego/ złęgo łoku fą. *SienLek* 6v. [*Ponadto w przeciwstawieniu 1 r.*]

»polny, (i) leśny« [szyk 1:1] (2): SKowronek [...] Miedzi ptaki polnemi y lefnemi napierwiey ku Wiołnie fpiewać poczyna. *FalZioł* IV 23d; *KochPs* 11.

β. O roślinach; agrestis, agrios, ferus sylvestris (sylvestris) Cn (293) : [w gaju] Trufkawkki/ późimeczki/ piękne żoráwiny/ Wifnki polne/ y ony pachniące máliny. *RejWiz* 24; A wízákoż pień

korzenia iego zołtawcie w ziemi/ á niech będzie związán żelázná y miedziáná zwiázká miedzy chwałtem polnym [*herba agri*] *BibRadz Dan 4/12, Gen 2/5*.

W *połączeniach szeregowych* (4): á iest [*miętka ziele*] rozmaite/ iedno iest domowe/ á drugie polne/ á trzecie wodne *FalZioł I 8b; KlonŻal A3v; A* nietylko ogrodnych [*ziół zasiac*]/ ále y polnych/ y dąbrownych *GostGosp 128, 132*.

W *przeciwstawieniach* »domowy (4), ogrodny (2) ... polny« (5): A wżakże domowa [*miętka*] więczy fie godzi ku lekarstwam niżli polna *FalZioł I 81d; Awżakoż Pałternak polny niedobry iest ku iedzeniu łam/ Lepzi iest domowy FalZioł 1105a, 112b, 23a, 105d*.

W *porównaniach* (15): *OpecŻyw 183; Iuż was Bogu poruczám moje miłe dzyatki/ Rościcie ku ozdobienu iáko polne kwiatki. BielKom C7; LubPs X4v; Leop Cant 2/1; BibRadz Cant 2/1; RejPos 220 marg; Czáfy człowiecze łá iáko źiołko/ á iáko kwiat polny kthory kwitnie. GrzegŚm 2; RejZwierc 82; BudBib Is 40/6; MWilkHist E3v; Zacność/ vrodá/ moc/ pieniądze/ ławá/ Włzytko to minie iáko polna trawá. KochFr 4; ArtKanc O4v; owoc iego przeydzie wyłokością gory Libanowe: á mierzczánie zákwitną/ iáko źiołká polne. LatHar 400, 563, 638*.

Wyrażenia: »drzewo(-a) polne« = *lignum campi Vulg; arbor a. lignum agri PolAnt; agrestis arbor, agreste pomum Cn (6); WróbŻołt 103/16; poda wam ziemiá vrodzay łwoy/ y drzewá polne wydádzą wam owoc łwoy BibRadz Lev 26/4, Ier 7/20, Ez 17/24, 34/27, 1.Mach 14/8*.

»kwiat (a. kwiatki, a. kwiateczek) polny(-e) (a. kwiecie polne)« = *flos campi Vulg; flos agri PolAnt [szyk 17:6] (23); BielKom C7; LubPs X4v; Leop Cant 2/1; BielKron 24v; RejAp D6, 180v; Pátrzcie ná lilie y ná ine kwiatki polne/ iáko pięknie roftá/ á nie robiá ná tho/ áni przędá. RejPos 217, 162v, 217v, 219, 220 marg; GrzegŚm 2; RejZwierc 82; BudBib Is 40/6; MWilkHist E3v; KlonŻal Bv; KochPieś 7; Iuż trawá, łáfy, gáiowie/ kwiecie polne, y też ptałzkowié/ Pánu fię fwoiemu z chuciá ráduiá ArtKanc E19, O4v, Q19v; Bo iáko piłmá łwięte mowiá/ żywot náłz przypodobány iest do báiłki ná wodzie [...]; przypodoba gi też kwiateczkowi polnemu/ ktory w iedney godzinie kwitnąc bywa zálię włchlým. Phil H3; LatHar 563, 638*.

»lilija(-e) polna(-e)« = *lilium agri PolAnt, Vulg (4); Totz iest panna łłlchetná/ matka bożá miłościvá/ ktorá iáko liliá polná/ rozá bez cirniá/ tak tą panna od włfelkié zmayı grzéchu była oddálona OpecŻyw 183; MurzNT Matth 6/28; RejPos 220; A o odźienie przez fię trołzzczeie? Przypátrzcie fię liliam polnym iáko roftá: nie práciuiá áni przędá. WujNT Matth 6/28*.

»owoce polne« (1): Rozliczne owoce polne [*Pan*] k żywności im łpráwił *LubPs gg4*.

»trawa polna« = *foenum PolAnt, Vulg; germen, herba PolAnt [szyk 5:1] (6); MurzNT Matth 6/30; na trawie polney rołá niebieská będzie kropion BudBib Dan 4/15[20], Num 22/4, Dan 4/23[20]; KochFr 4; A ieliż trawę polná/ [...] Bog ták przyodźiewa: iákoż dáleko więczy was o máłowierni? WujNT Matth 6/30*.

»ziele (a. zioł(k)a) polne« = *herba agri PolAnt [szyk 5:3] (8); FalZioł I 8b; A oná [ziemia] thobie rodzić będzie ciernia y ołty/ y będziełz pożywał źiela polnego. BibRadz Gen 3/18, Gen 2/5, Ex 10/15; KlonŻal A3v; GostGosp 128, 132; LatHar 400*.

Zestawienia w funkcji nazw botanicznych: »polny cypres« = *Salix caprea L.; wierzba iwa, drzewo lub krzew z rodziny wierzbowatych (Salicaceae) (1); Aiuga – Polnycipres. Calep 47b*.

»polna dryjakiew« = *Centaurea scabiosa* L. (Rost); *chaber driakiewnik*, bylina z rodziny złożonych (*Compositae*) i *Scabiosa columbaria* L. (Rost); *driakiew gołębia*, bylina z rodziny szczeciowatych (*Dipsacaceae*) [szyk 40:4] (44): Też vwarz trzy garści miętki á polney drijakwie w winie á tego ciepło przyłoż na żywot *FalZioł* I 82a; Też ziele łamo Polną drijakiew świeżo łtłucz, z łolą y z oliwą á przykładać na przłcz: dobrze iełt. *FalZioł* V 71v, +4d, +5c, I 29a, 31a, 44a (37); Polną drijakiew/ Scabioła, Apołtemenkraut *SienLek* 218, 125v [2 r.], 153v, 154v, 173v, Xxxv.

»figa polna« = *Ficus sycomorus* L.; *sykomor lub figa morwowa*, drzewo z rodziny morwowatych (*Moraceae*) (1): Nie iełtem Prorok/ áni iełthem fyn Pro(ro)cki: ále páłtuchá ia iełthem vrywáiący Figi polne [ego sum *velicans sycomoros*]. *Leop Am* 7/14.

»(biała) gorczyca polna« = *Sinapis alba* L. (Rost); *gorczyca jasna*, roślina roczna z rodziny krzyżowych (*Cruciferae*) a. *Sinapis arvensis* L.; *gorczyca polna* (2): domowa Gorczyca iełt zagrzewáiącza y odwilżáiącza w wtorem łłopniu á włzakoż polna iełth moczniefza *FalZioł* I 50c, I 50c.

[»polna gorczyca mniejsza i więtsza« = *Sisymbrium officinale* (L.) Scop. et *Sirio* L.; *stulisz lekarski i stulisz gładki*, rośliny roczne lub dwuletnie z rodziny krzyżowych (*Cruciferae*): Polna gorzcycá mnieyfza y więtfza. *Irio minor et maior. SienHerb* L2#.]

»polna gruszka« = *Pirus communis* L. (Rost); *grusza pospolita*, drzewo z rodziny różowatych (*Rosaceae*) [szyk 1:1] (2): W Lefiech rołcie to ziele [gruszyczka] liłth ma podobny ku grufłczce polney *FalZioł* I 116c, I 114a.

»polne gwoździki ([goździki])« = *Dianthus deltoides* L. (Rost); *goździk kropkowany*, bylina z rodziny goździkowatych (*Caryophyllaceae*) (5): Polne gwoździki/ gałáki polnych gwozdzykow gęfte rołczki s fiebie wypułczzáią *FalZioł* I 54d, [+3]c, I 54d, 55 źp; [Filius a^{nte} patr^{em} gozdziaki polne *SzymŁowEnch* +2v].

»polne gwoździki« = *Lysimachia vulgaris* L. (Rost); *tojeść pospolita*, bylina z rodziny pierwiosnkowatych (*Primulaceae*) [szyk 1:1] (2): *Lysimachia* – Toiełc wielki. [...] Polne gwozdziaki. *Calep* 624a, 1012a.

»gwoździki polne« = *Leucoium vernum* L. (Rost); *śnieżyca wiosenna*, bylina z rodziny amaryłkowatych (*Amaryllidaceae*) (1): *Leucoion* – Gwoździki polne. *Calep* 593b.

»kadzidło polne« = *Melittis melissophyllum* L. (Rost); *miodownik melisowaty*, bylina z rodziny wargowych (*Labiatae*) (2): Kádźidło polné *SienLek* Xxx2, 234v.

»polny kmin (a. kminik), hanyż« = *Carum carvi* L. (Rost); *kminek zwyczajny*, roślina dwuletnia łąkowa z rodziny baldaszkowatych (*Umbelliferae*); *millefolium Mymer*¹; *drabe Calep* [szyk 17:2] (17:2): *Milefolium*. Garbe. Polny kmin. *Mymer*¹ 18; Wino w kthorym by był warzon polny Kmin/ iełt wżytheczne naprzeciwo zadzierzeniu vriny [...] *Plinius* piłze/ polny Kmin w ficiliey być nalepfzi y więczłzey moci *FalZioł* 140b, [+3]b, 140a, b [4 r.], 40 źp, III 6c (14); *Seselis*, herba, Nieyáki rodzay polnego kminiku. *Mącz* 389d; Pot chcełzi łobie przywieść ták vczynić małz/ náwarz w wodzie hányżu polnego/ á onéy fy e iuchy nápijaj *SienLek* 136v, 103; *Calep* 342a.

»konik polny« = *Trifolium repens* L.; *koniczyna biała*, bylina z rodziny motylkowatych (*Papilionaceae*) (1): *Serapio* piłze dwoiaki Konik być/ ieden domowy drugi polny albo lełny *FalZioł* I 147c.

»polny kosaciec« = *Iris pseudoacorusus* L. (Rost); *kosaciec żółty*, bylina z rodziny *kosacowatych* (*Iridaceae*) (1): á potym ty [ziola przyłóż] co zágrzewaiá/ tho ieft Polny kofáćiec/ Cząbr/ Izop/ biała lebiodka/ krochmal/ bobek/ Miętkę *SienLek* 88.

»kosmaczek polny« = *Myosotis arvensis* (L.) Hill. K; *niezapominajka polna*, roślina roczna lub dwuletnia z rodziny *szorstkolistnych* (*Boraginaceae*) (1): Niektorzy w miałto te^go Kofmaczku biorą korzenie niedośpiáłkowe, ale wtem błádzá/ wíszak może słyńác kofmaczek polny. *FalZioł* I 114a.

»kropidłko polne« = *Filipendula hexapetala* Gilib.; *wiązówka bulwkowa*, bylina z rodziny *różowatych* (*Rosaceae*) (1): Kropidłko polné/ ízuk. Orzełzki. *SienLek* Xxx2v.

»laktuka polna« = *Lactuca serriola* Torner; *sałata kompasowa*, roślina dwuletnia z rodziny *złożonych* (*Compositae*) (1): Wezmi Laktukę á nawięczy polną/ wyfułzywly íá na słończu fetrzy na proch á te^go prochu požíway z winem ciepłó natśzczo *FalZioł* 174b.

»lilija polna« = *Hemerocallis flava* L., *liliowiec żółty*, bylina południowoeuropejska o ozdobyńch kwiatách z rodziny *liliowatych* (*Liliaceae*); *hemerocallis Calep*, Cn (1): *Hemerocallis* – *Lelia* polną. *Calep* 476a.

»polna lilija« = *Convolvulus arvensis* L.; *powój polny*, bylina z rodziny *powojowatych* (*Convolvulaceae*) (1): *Periclymenos* seu *periclymeon* herba, Polna lilija. *Mącz* 291c.

»łoboda polna« = *Atriplex hortensis* L. (Rost) lub *Chenopodium album* L. (Rost); *łoboda ogrodowa* i *komosa biała* (*lebioda*), rośliny jednoroczne z rodziny *komosowatych* (*Chenopodiaceae*) (1): To małz wiedzieć/ ífz łoboda domowa albo ogrodna ieft zimnieyízego przirodzenia niízli polna *FalZioł* I 12b.

»łuk, czosnek polny« = *Allium oleraceum* L.; *czosnek zielonawy*, bylina z rodziny *liliowatych* (*Liliaceae*) (2:1): CZofnek [.] ieft dwoiaki/ Ieden domowy á drugi polny *FalZioł* I 5c; Luk polny kazi ciało/ ábowie^m ie drze y gryzie *FalZioł* I 102a, I 101c.

»polny ma(cze)k« = *Papaver rhoeas* L. (Rost: *wilczy mak*); *mak polny*, roślina roczna lub dwuletnia z rodziny *makowatych* (*Papaveraceae*) [szyk 2:1] (2:1): Zér/ polny máczek/ papauer erraticum, Klapper rofen. *SienLek* 225v, Xxx2v, Xxx4v.

»polna(-y) marchew, pasternak« = *Daucus carota* L. lub *Pastinaca sativa* L. (Rost); *marchew zwyczajna* i *pasternak zwyczajny*, rośliny dwuletnie z rodziny *baldaszkowatych* (*Umbelliferae*) [szyk 6:6] (6:6): PAternak polny, to ieft polna marchew/ albo frocze gniazdo/ Kthorego mocz ieft zágrzewaiácza y otwieraiácza, vrinę pobudza *FalZioł* 1105a; Pandecta mowi ífzby korzenie Paaternaku polne^go nafzigi zawiázane/ opuchlinę wypádzá z ízyje. *FalZioł* 1105b, I 104d, 105a [6 r.], b, d.

»marzana polna« = *Centaurium umbellatum* Gilib.; *centauria pospolita*, roślina dwuletnia z rodziny *goryczkowatych* (*Gentianaceae*); *erythrodanum silvestre minus* Cn (1): á iefth dwoiakha Marzana/ iedna iefth domowa á druga polna/ albo iedna więćfza á druga mniejfza *FalZioł* I 121a.

»miert polny« = *Ruscus aculeatus* L. (Rost); *myszopłoch*, krzew śródziemnomorski z rodziny *liliowatych* (*Liliaceae*) (1): *Ruscum* – Miotła, miert polni. *Calep* 933b.

»polna(-y) mięćka, polej« = *Mentha arvensis* L. (Rost); *mięćka polna*, bylina z rodziny *wargowych* (*Labiatae*); *menta agrestis a. caballina*, *mentastrum* Cn [szyk 8:6] (13:1): [Polej] iefth dwoiaki ieden domowy á drugi polny/ oboie iefth vżytku niemałego ku lekarfthwu *FalZioł* 1 100c, I 24a, 81d [2 r.],

II 18d, V 83; álbo iuchá w ktorey wrzał Izop y polna miętká/ [...] bárzo dycháwicę odgania *SienLek* 85v, 74v, 84, 109, 128v, 153, 155v, 162.

»polna miętka« = *Calamintha vulgaris* (L.) Druce (Rost: *Clinopodium vulgare* L.); czyścica storzyszek, bylina z rodziny wargowych (*Labiatae*) [szyk 3:1] (4): *FalZioł* I 23d; Ieſli człowiek ieſth zimny á flegmá w nim pánuie/ tedy náuwrzyć w ſiłnym occie lebiodka/ cząmburu/ polnéy mięthki/ álbo kámiennéy/ á tym częſto okłádáć. *SienLek* 122v, 231v, Xxx2v.

»polny oman« = *Inula britannica* L.; oman łąkowy, bylina z rodziny złożonych (*Compositae*) [szyk 1:1] (2): Oman ieſt dwoiaki [...] thu mowimy o polnym omanie *FalZioł* I 44c, I 44c.

»osłodzić polny« = *Foeniculum vulgare* Mill.; fenkuł włoski (*koper włoski*); roślina dwu- lub wieloletnia z rodziny baldaszkowatych (*Umbelliferae*) (1): Chceſzli zdrdw [!] być [...]. Warzony piy oflodzić polny. *FalZioł* V 47.

»ostrożki polne« = *Consolida regalis* S. F. Gray; ostróżećka polna, roślina jednoroczna z rodziny jaskrowatych (*Ranunculaceae*) (2): Oſtrożki polné/ *Consolida regalis*, Ritterſporn. *SienLek* 214, Xxx3.

»piołyn polny« = prawdopodobnie: *Calamintha Moench* (Rost); czyścica, bylina z rodziny wargowych (*Labiatae*) (1): Miętka kamienna [...] ieſt troiakiey ofobnoſci/ iedna ieſt wwoni fwoiey i wliſciu podobna poleiowi iedno iż liſcia ieſth trochę ſzyrſzego/ á ſtądże niektorzy zowá iá piołynem polnym *FalZioł* I 23b.

»piotruszka polna« = *Petroselinum sativum* Hoffm.; dzika odmiana pietruszki zwyczajnej, rośliny dwuletniej z rodziny baldaszkowatych (*Umbelliferae*) (1): Piotruſzka [...] ieſt dwoiaka iedna ieſt domowa á druga polna *FalZioł* I 98b.

»piwnik polny« = *Berberis vulgaris* L.; berberys zwyczajny, krzew z rodziny berberysowatych (*Berberidaceae*) (2): [Piwnik] Polny ieſt zimny y ſuchy około trzeciego ſłopnia/ á ieſt ziołko z oſciami *FalZioł* I 21b, I 21b.

»podroźnik polny« = *Cichorium intybus* L. et *Chondrilla iuncea* L. (Rost); cykoria podroźnik i *chondrilla sztywna*, byliny z rodziny złożonych (*Compositae*) (2): POdroźnik ieſth zimny y wilki w wtorim ſłopniu/ á ieſt dwoiaki/ ieden polny drugi ogrodny więczy chłodzi niżli polny. *FalZioł* I 23a.

»polna róża« = *Rosa canina* L. (Rost); róża dzika, krzew z rodziny różowatych (*Rosaceae*); *rosa campi PolAnt*; *cynorrhodus Mącz*; *cynorrhodon Calep* [szyk 8:2] (10): *FalZioł* II 16c, d, V 101; IA ieſtem iáko róża polná/ á lilia roſthąca w dolinach. *BibRadz Cant* 2/1; *Spongiolae etiam dicuntur*, Owoc [= *narośl*] ná polney rózey roſtący. *Mącz* 410c, 76c; *SienLek* 126, 236v, Xxx3v; *Calep* 284a.

»róża polna« = *Anemone* L. (Rost); *zawilec*, bylina z rodziny jaskrowatych (*Ranunculaceae*) (1): *Anemone* – Różą polną. *Calep* 69b.

»polna róża« = *Lilium chalcedonicum* L.; lilia purpurowa, bylina z rodziny liliowatych (*Liliaceae*) (1): *Crinon* – Polna róża. [...] *Plin(ius)* [...] *Lilium rubens* *appelat Calep* [271]a.

»polna róża« = *Poliurus* – *spina Christi* Miller; *dwukolczak śródziemnomorski*, krzew z rodziny szakłakowatych (*Rhamnaceae*), roślina z obszaru śródziemnomorskiego (1): *Paliurus herba spinosa et aspera*, Polna álbo dżika róża. *Mącz* 273c.

»rumien polny« = *Anthemis arvensis* L. (Rost); *rumian polny*, roślina jednoroczna z rodziny złożonych (*Compositae*) (1): Albo weźmi bábki/ wierzbowych roždżek/ dębowey łkory/ śrzedney łkory bżowey/ rumnu polnego y pśiego/ warz tho w wodźie/ á tym nogi vmyway. *SienLek* 120.

»polna rut(k)a« = *Fumaria officinalis* L. (Rost); *dymnica pospolita*, roślina jednoroczna z rodziny makowatych (*Papaveraceae*); *fumus terrae* *Mącz*; *capnitis*, *marmarites* *Calep* [szyk 55:3] (56:2): Też ktory by człowiek miał Cancer wrzod albo thrąd na łobie/ vwarzywłzi *Epitimu*^m s polną rutą/ s paprotką, á tego łie napijać poranu przez kielo niedźiel *FalZioł* I 50b; Też łok polney ruty iełt dobry na zapłowanie warg *FalZioł* I 51c, [+3]c, +5c, I 8c, 10c, 11b [2 r.] (41); *Mącz* 139b; Polna rutká/ *Fumus terrae* *SienLek* 208v, 37v, 53v, 61v, 70, 83 (14); *Calep* 162a, 640a.

»rzepa polna« = *Brassica rapa* L. (Rost); *kapusta polna* (rzepa), roślina jednoroczna z rodziny krzyżowych (*Cruciferae*) (1): Też małz wiedzieć iłz iełt dwoiaka rzepa/ iedna domowa o ktorey tu piłzemy/ druga polna ktorą żową *Rapula* według *Pandecti FalZioł* I 119d.

»polna rzodkiew« = *Raphanus sativus* L.; *rzodkiew zwyczajna*, roślina roczna lub dwuletnia z rodziny krzyżowych (*Cruciferae*) (1): *Raphanus sylvestris*, ut quidam putant, *Więtfza* albo polna rzodkiew. *Armoraria forte idem. Mącz* 345d.

»szałwija polna« = *Salvia pratensis* L. (Rost); *szałwia łąkowa*, bylina z rodziny wargowych (*Labiatae*) [szyk 9:4] (13): *ZOłcień* powiedaią o nim iłz by był polną szwałwiją *FalZioł* I 14d, I 43c, 109v; *NAśienie* szwałwiey polney vtárte ná bielmo polypuy. *SienLek* 69, 55v, 58, 67, 85, 87v (10).

»szałwija polna« = *Asparagus* L. sp.; *szparag*, bylina z rodziny liliowatych (*Liliaceae*); *corruda*, *orminum* *Calep* (2): *Corruda* – *Szałwija* polna. *Calep* [263]b, [739]a.

»szczaw polny« = *Rumex acetosa* L. lub *Rumex acetosella* L. (Rost); *szczaw zwyczajny lub polny*, bylina z rodziny rdestowatych (*Polygonaceae*) (1): *SCzaw* iełt dwoiaki/ domowy y polny *FalZioł* I 4b.

»polna szczeń« = *Dipsacus silvester* Huds.; *szczeń pospolita*, roślina dwuletnia z rodziny szczeniowatych (*Dipsacaceae*); *adipsatheon*, *dipsacon*, *labrum venereum* *Calep* (11): Theż naprzeciwo wyfułzeniu wilkholciam macicze/ vwarz polną szczeń z byliczą s kozłkiem, á w thym rozmoczywłzy gębkę ciepło przykładay na maciczę. *FalZioł* I 150c, +5b, I 150b [2 r.], c [2 r.], 151c, V 96; *Dipsacon* – *Szczotkij*, polna szczech. *Calep* 327b, 24b, 575a; [*SienHerb* 181, E2#].

»ślaz polny« = *Malva silvestris* L. (Rost); *ślaz dziki*, bylina z rodziny ślazowatych (*Malvaceae*) [szyk 2:1] (3): Takiełz emplałtr z łifcia polne^{go} ślazu/ bol ten oddala. *FalZioł* IV 28d, I 81a; *SienLek* Xxx3v.

[»polna wisnka« = *Physalis Alkekengi* L. (Rost); *miechunka rozdęta*, bylina z rodziny psiankowatych (*Solanaceae*): Polna, albo drobna *Wiłnká*. *UrzędowHerb* 332b.]

»polna wyka« = *Gladiolus* L.; *mieczyk*, bylina z rodziny kosaćcowatych (*Iridaceae*); *phasganion*, *xiphion* *Calep* (2): *Phasganion* – Polna wika. *Calep* 798b, 1150a.

»polna wyka« = *Polystichum lonchitis* (L.) Roth (*Aspidium lonchitis* Sw.); *paprotnik ostry*, bylina z rodziny paprotkowatych (*Polypodiaceae*) (1): *Lonchitis* – Polna wijka. *Calep* 612a.

[»żywiec polny« = *Sideritis montana* L., *gojnik drobnokwiatowy*, roślina roczna z rodziny wargowych (*Labiatae*): *Zywiec Polny*/ *Sideritis* 4. *Rott glidkraut*. M. 1005. *SienHerb* I2#d.]

Szeregi: »domowy, (a, i) polny« (11): *Piwnik* albo cżirwona glika. [...] *IEłth* zimne y łuche w wtorem łopniu/ á iełt dwoiaki, domowi j polny *FalZioł* I 21b; *LVk* iełt dwoiaki/ ieden domowy

á drugi polny *FalZioł* I 101c, I 4b, 5c, 81a, 98b, 100c (11). [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r., w przeciwstawieniach 4 r.*]

»polny albo leśny« (2): *Cynorrhodos*, *Herba*, *Polna álbo leśna róža. Mącz* 76c; *FalZioł* I 147c. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»(i) ogrodny, (a, i) polny« [szyk 4:2] (6): *Oman* ieft dwoiaki ogrodny/ drugi polny *FalZioł* I 44c; *Biała gorczyzca* ieft we wźem łwiadoma iedna ieft ogrodna á druga polna *FalZioł* I 50c, I 23a, 109v; *SienLek* 58, 87v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r., w przeciwstawieniach 2 r.*]

c. *Nieuprawiany* (2) : Teraz drzewá liście ná fye wzięły: *Polné łąki pięknie zákwitnęły KochPieś* 3. *Przen* (1) :

Wyrażenie: »rola polna« (1): *Znamy cię Mátką bez łkazy/ niewiáftą nie niewieścią/ rolą polną/ y niwę nieoráną/ któraś bez naśienia kwiat łwiátu wźytkiemu woniáiący/ wypuściła. SkarŻyw* 112.

d. *Od znac.* 'teren działań wojskowych'; *campester JanStat* (59) :

W przeciwstawieniu: »polny ... morski« (3): *GórnRozm* G4 [3 r.] *cf* »polne wojsko«, »polny żołnierz«.

Wyrażenia: »polna(-y) bitwa, boj« [szyk 3:2] (3:2): *Arcybiłkup* też ácz fię był vmyłlił polną bitwą potykáć/ bo miał przy łobie *Sláchty* niemáło/ ále widząc nie równą/ vchodził obronną ręką do *Kokenhaufu StryjKron* 767, 220, 240; *POłpolite* też rułzenie náłze/ y polny boy/ poniewáłz murem ieft/ y fundámentem mocy náłzey/ [...] á procz tego inłzego warunku nie mamy/ nietylko przyłtoyna/ ále y potrzebna rzecz ieft/ áby był dobrze vgruntowány *GrabPospR* K2, K3; [*StryjPoczłt* 126].

»polne ćwiczenie« [szyk 1:1] (2): *A* przes polne ćwiczenia vftáwicznie to łobie vwázać mamy/ ktemu ku wźelakim rodzáiom bitw chcemyli przez łmiechu przilść/ abyłmy pierwey wnych wycźwiczeni dobrze byli. *KwiatKsiąż* O2v; *BielSpr* 5v.

»działo polne« (1): *Dziáła* zálie máłe polne zowiemy *Vffnice/ Szłęgi/ Pułhakownice/* te zálie pomagáią wiele ku potkániu z nieprzyiácielem w polu *BielSpr* 75.

»polne wojsko« (1): *GórnRozm* G4 *cf* »polny żołnierz«.

»polny żołnierz« (2): [*Ozwali się dwaj*] *Q. Trebelius* polnego woylká człowiek/ à *Sex. Digitus* woylká *Morskiego* żołnierz/ y był o to táki łpor przed *Sędziái*mi że *Morscy* zá *Morskiem* żołnierzem wźyłcy/ á polni też/ zá polnem wźyłcy przyłádz chćieli. *GórnRozm* G4.

Zestawienia: »hetman polny« [w tym: *Wielkiego Księstwa Litewskiego* (5)] = *w Polsce naczelny wódz obrony potocznej i pospolitego ruszenia; campiductor JanStat, Cn; legatus imperatoris, magister equitum, vicarius supremi ducis Cn* [szyk 18:6] (24): *MetrKor* 61/224v; *LibLeg* 11/23v, 135v, 136; *Ieft* w *Polłzce* *Krol* naywylłzy *Hetman*: ma pod łobą *Woiewody*/ to ieft polne łwe *Hetmány OrzRozm* M3v; *BielKron* 422v, 424; *Napierwey* *Hetman* wielki álbo *ziemłki* wźyłtkim rołkázował y dziś rołkázuię/ po nim *Hetman* polny/ kthory ná iego mieylcu czálęm bywa. *BielSpr* 70; *PaprpPan* Vv; *StryjKron* 787 [2 r.]; *KochJez kt*, A2; *KochEpit kt*, A2; *Aiefliby* [!] któręmu z nich [*rotmistrzów*]/ dla gwáłtównęy potrzeby łwęy odiechác przyłzłó/ áby to z wiadomością *Hetmáná Koronnęgo*/ á w niebytności ięgo *Polnégo* było. *SarnStat* 434, 366, 422 [2 r.], 1015; *VotSzl* E3, E3v, E4v, F.

»polny hetman« = *naczelny wódz w czasach biblijnych i w starożytności (przeniesienie terminu ze stosunków polskich); princeps militiae PolAnt; praetor, quaestor Mącz* [szyk 2:1] (3): *A* *Iudás*

lepak Máchábeyczyk duży w siłach z młodości swoiey/ tego mieycie Hetmánem polnym/ á ten będzie łtáczał wojnę ludzką. *Leop 1.Mach 2/66*; Et in exercitu quaestor vicem imperatoris agebat, Podhetmáni álbo polny hetman álbo namiełnik yego. *Mącz 336b, 319d*.

»pisarz polny« [*w tym: Koronny (1), Wielkiego Księstwa Litewskiego (1)*] [*szyk 18:2*] (20): *PapPan D2*; pan Podkárbi z Deputaty pieniędzy odliczyć ma ná pułroká całą żołniérzóm: które gdy Deputat odniešie do Lwowá/ ma oddác z nich Piłárzowi Polnému połowicę ná iedną czwierz łátá/ [...] á drugą połowicę ma oddác y łchowác ná Rátufzu pod pieczęcią Piłárzá Polného *SarnStat 363*; Tákże y piłarz polny W. X. Lit. z tákowąż liczbą do Wilná przyiechác [...] ma. *SarnStat 418, 332, 340 [2 r.]*, 341 *żp*, 363, 417 (19).

»targowe polne« = *opłata pobierana od sprzedających w obozach wojskowych (1)*: A wízákże o targowym polnym [*De foro tamen Campestri JanStat 295*]/ tedy tá moc niech będzie záchowáná do Hetmáná Wielkiego: áby zá łpólná rádą zapłátá rzeczy byłá dawáná. *SarnStat 312*.

e. *Od znac.* 'miejsce sprawowania władzy sądowniczej w terenie'; *campester JanStat (6)* : TObie łzláchetnému N. z N. rołkázuiemy: ábyś przed námi álbo Komornikiem náłzym [...] ná mieyfcu polnym/ między dziedzićtwy łzláchetného N. [...] y twémi dziedzićznými N. [...] gdzie [...] powód nas álbo Komorniká náłżego połtáwi [...] ábyś pilnował y pátrzał *SarnStat 1247*.

Zestawienie: »rok polny« = *terminus campester JanStat (5)*: NA którym roku polnym iuż łie nie będzie godziło pozwánému iákich łporów czynić przed Podkomorzým/ álbo iego Vrzędem około powódtwá/ które iuż w łądzie ziemłkim vtrácił *SarnStat 465*; A Iełfi ná tákowym roku polnym pozwány nie łtanie/ y będzie niepołufzny/ tedy przedsię Podkomorzy/ álbo iego vrząd będzie powinien powodowéy łtrony náłzładowác/ y czynić gránice wedle wiedzienia iego *SarnStat 467, 461, 464, 470*.

2. *Od znac.* 'ziemia uprawna'; *rolny; ruralis Mącz (15)* : *Ruralis, Wieśny/ Polny/ Rolny. Mącz 362a; BudBib Gen 47/24*; Pobrali mi nie dawno dziadki Tátárowie: Corki/ łyny/ y łkárby/ y polny dobytek/ Wypędzono do Tátár/ y do Turek wízyltek. *BielSen 15*.

Wyrażenia: »polna robota« [*szyk 4:1*] (5): *BielSpr 2*; Bo kto Iešień/ Zimę/ Wiołnę dármo pułzcza/ Lećie muśi łzkodę mieć: bo ziemi y czálowi/ około polnych robot/ dofyć nie vczyni. *GostGosp 64, 34 [3 r.]*.

»rola polna« (1): kadym sethl od myedze kthora dzyely ymyeny puchaly szymyenyem naszym sokolovem od rol polnych poczawszy albo od myedze przez łaky y przez chrosthy do strugy thady yesth ymyeny sokolowskye nasze nalevo a puchalskye na prawo *ZapWar 1524 nr 2313*.

»zagony polne« = *sulci agri (agrorum) Vulg, PolAnt (2)*: *Leop Os 10/4*; ołtarzow ich pełno po zagoniech polnych iáko kop kámienia. *BibRadz Os 12/11[12]*.

»zboża polne« = *faenum pratorum Vulg (2)*: *Leop 4.Esdr 15/42*; To chrząłczce/ to łzáráncza zboża polné żárły *KochPs 117*.

Szereg: »(jako) polny, (tak) ogrodny« [*szyk 1:1*] (2): Włodarz ma byđz dołtáteczny wybieran/ ktory śiac/ iáko śiewy polne/ ták ogrodne/ tákże łąki y wśelkie roboty poczynác y konác/ Pánu kiedy y łobie powinien. *GostGosp 18, 164*.

3. *Od znac. 'polowanie'; venaticus Mącz (12)*: Venaticus, Myśliwy/ polny/ łowny. *Mącz* 483c; był Ezaw męż biegały w myśliwstwie y oracz [vir agricola] (*marg*) Właśnie tłumacząc: vmiejąc myśliwstwo/ y męż polny [!] (albo polá) (-) *BudBib Gen 25/27*; [Bárzo podle to łzczenień vroście ná łzczwáne. Ponim polney gonitwy prozno łie łpodziewác *BielawMyśl Cv*].

a. [W funkcji rzeczownika: »polne« = opłata za upolowaną zwierzynę lub za prawo do polowania: Item polnego płacą czterej lizkę 1 *LustrKra*k I 105; Item polnego dawają za lizkę i dwu zajacu mc 0/36/0 *LustrKra*k II 25, II 8, 9, 10, 11, 17; (*nagl*) Polne. (-) Póki puszcza była gęstsza, dawali sarn 20 za to, żeby w łowy nie chodzili, a teraz kiedy rudnicy spustoszyli i wsi nowe się osadziły, tedy im ufolgowano, że tylko 10 dawają *LustrLub* 59.]

a. *Używany do polowania (10)*: Venabulum, Włocznia/ ná czarny zwierz/ polna włocznia. *Mącz* 479b; Venatoria vestimenta, Naczynie polne. *Mącz* 483c.

Wyrażenia: »polny pies« = *aucupatorius, venaticus canis, odorisequus, vertagus Mącz (4)*: Vertagus, Wyborny polny pies któri łam noši zwierz do domu. *Mącz* 485c, 19d, 260b, 483c.

»polna sieć« = *cassis, plaga, venatorium rete Mącz [szyk 3:1] (4)*: Plaga [...]. Wielka polna sieć/ s wielkimi okámi. *Mącz* 302c, 40a, 483c; Sieci łárnie y infze włzelákie polne/ naprzod máią byđz w dobrym zówárćiu/ pod iednego kluczem/ rządznie chowáne *GostGosp* 20.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (1)*: Agreste – Polny, Lefni. *Calep* 43a.

Synonimy: **1.a.** *blonie, blonina, nizina*; **b.** *dziki*; **β.** *zest.*: »polny cyprys«: *iwa*; »polne goździki«: *tojeść*; »konik polny«: »konicz biały«; »kosmaczek polny«: *barwa, niezapominaj, nie zapomina*j mię, »żabie oczka«; »laktuka polna«: *sałata*; »polna lilija«: *powoj*; »osłodzić polny«: *fenikuł*, »włoski kopr«; »podróznik polny«: *cykorea, endywija*, »gęsi języczek«, »gęsi język«, *mlecz, nawrot*; »szałwija polna«: *sparag*; »polna wisnka«: *michunki*; »polna wyka« = *Gladius: mieczyk*; **c.** *dziki, nieorany, nieuprawniony*; **2.** *rolny, uprawny*; **3.a.** *łowczy, łowiecki, łowny, myśliwczy, myśliwski*.

Cf POLOWY